

HET KEMPENS VEKEN

TERUG VAN WEGGEWEEST
VAN KEMPENS HOUT TOT KEMPENSE POORT

EEN TECHNISCHE HANDLEIDING

INHOUD

3 KEMPENS VEKEN: EEN (HER)INTRODUCTIE

4 GESCHIEDENIS VAN HET KEMPENS VEKEN IN EEN NOTEDOP

6 DE DRIE VEKENS

1. VEKEN ZONDER TOPDRIEHOEK

2. VEKEN MET TOPDRIEHOEK

3. VEKEN MET LIGGENDE BOOM

9 TECHNISCHE TEKENINGEN

13 TECHNISCHE WEETJES

VERBINDINGEN

SLUITWERK EN SCHARNIERWERK

BRANDMERK

14 HOUTGEBRUIK

HOUTSOORT

FSC-LABEL

AUTHENTIEK KEMPENS HOUT

15 KEMPENAREN STEUNEN ELKAAR!

COLOFON

Handleiding 'Kempens veken, terug van weggeweest', eerste druk, september 2017
Redactie Regionaal Landschap de Voorkempen vzw | V.U. Regionaal Landschap de Voorkempen vzw,
Schildesteeweg 99, 2520 Ranst, 03 312 87 11, info@rldevoorkempen.be, www.rldevoorkempen.be
Lay-out Nadruk.be | Foto's Regionaal Landschap de Voorkempen | Coverfoto Detail van 'De
Marskramer' van J. Bosch, 1494.

KEMPENS VEKEN: EEN (HER)INTRODUCTIE

Beste schrijver, poortenverdelers, geïnteresseerde lezer

Met het vastnemen en het lezen van deze handleiding toont u zich betrokken tot de Kempen – en dat siert u! Misschien woont u er, heeft u familie die er woont of woonden uw (groot)ouders in de Kempen. Het is een streek om trots op te zijn en die vaker in de kijker gezet mag worden. Regionaal Landschap de Voorkempen en Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete denken er alleszins zo over. Door het opzetten van verscheidene projecten wordt getracht de streekidentiteit van de Kempen te behouden en te versterken.

Als je vandaag de dag rondwandelt in het Kempense platteland zie je bijna overal stalen omheiningen, (weide)poorten of houten poorten van het Britse type. Dat is erg jammer, aangezien deze poorten afbreuk doen aan de streekidentiteit. Nochtans bestonden er in de Kempen vroeger poorten eigen aan de streek, zoals we deze hier en daar nog terugvinden op oude foto's, schilderijen, ...

Met financiële ondersteuning van LEADER Kempen Zuid trachten Regionaal Landschap de Voorkempen en Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete deze oude Kempense poorten terug ingang te doen vinden in het landschap.

Het historisch onderzoek, uitgevoerd door het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, toont aan dat deze afsluitingen, ook wel 'veken' genoemd, werden gebruikt voor de afsluiting van akkers, beemden en weiden om dieren binnen en buiten te houden. Veken werden ook gebruikt om dorpskommen of gehuchten af te sluiten van de 'boze buitenwereld'. Op basis van dit onderzoek werden 3 varianten van een nieuw 'kempens veken' gemaakt.

Met deze handleiding willen we schrijvers en verdelers inspireren. Hebt u interesse om een poort te maken of te verkopen? Dan zal deze handleiding een goede leidraad zijn om zo'n authentiek Kempens Veken te maken. Hopelijk gebruikt u daarbij ook Kempens hout, zo versterkt u namelijk ook nog eens de lokale economie! Misschien bent u als particulier of terreinbeheerder wel geïnteresseerd om een Kempens Veken te plaatsen! In ieder geval heeft u met het lezen van deze handleiding al de eerste stap gezet naar het versterken van de streekidentiteit van de Kempen!

GESCHIEDENIS VAN HET KEMPENS VEKEN IN EEN NOTENDOP

Landhekken en poorten kennen een lange geschiedenis. De Kempen was van oudsher een weinig vruchtbare streek en bleef bijgevolg lange tijd dunbevolkt. De regio was weinig gecultiveerd, grotendeels onvruchtbaar en woest gebied. De woeste gronden rond de dorpen en vrijheden werden gemeenschappelijk gebruikt. Naast plaggenbouw liep het vee, vooral schapen, 'vrij' rond. Een omheining beschermde de gewassen tegen dieren of andere ongewenste gasten. Via een opening had de boer toegang tot de akker om die te bewerken en de vruchten te oogsten. Het gat was (tijdelijk) afgesloten met een verplaatsbaar hek of 'veekering', wat later afgekort werd tot 'veken'.

4

Om alles in goede banen te leiden, waren er afspraken. Deze regels werden vooral in de zestiende en zeventiende eeuw schriftelijk vastgelegd: de dorpskeure of het keurboek. In de keuren kwamen omheiningen en vekens dan ook meermaals aan bod. In sommige dorpen was het verplicht om een veken of poort te plaatsen in elke opening, ook wel meengat genoemd, in de omheining waar een rijweg met erfdienstbaarheid doorheen liep.

Iedereen was verplicht om vekens of horden opnieuw te sluiten die hij tegenkwam op zijn weg. Er stond een sanctie op het open laten staan en het opzettelijk beschadigen. Indien de poort werd weggehaald, moesten de eigenaars die zelf bewaren. Zij waren ook verantwoordelijk voor het tijdig ophangen en het onderhoud. De vekens moesten in goede conditie zijn, wat jaarlijks werd gecontroleerd. Er stond een geld-

boete op het niet of onvoldoende onderhouden van het veken.

Het woord veken komt regelmatig voor in de dorpskeuren. Sommigen spreken ook van "ackerveken" of "veltvekenen" als ze toegang verleenden tot de akkers. Er komen zelfs "broekveken", "vekenshof", "loeveltveecken" en "vekenshei" voor. De verschillende benamingen verwezen naar de specifieke functie van het omheinde gebied. Vekens sloten ook dorpspleinen en toegangen tot kerken, pastoriën, molens en bos af. Weiland zoals we dat vandaag kennen, bestond toen nog niet. Dieren liepen los of werden getuierd (hingen met een touw vast aan een paaltje dat in de grond was geklopt). Vekens werden ook als begrenzing gebruikt om bijvoorbeeld de toegangsweg naar het dorp af te sluiten. Bepaalde regels golden binnen de vekens van het dorp of net daarbuiten. Soms dienden ze als tolhek.

Vier uitsneden uit de reeks *Multifarium Casulaurum*, Noord- en Zuid-Nederland, 1559-1561.

Vijf modellen veken uit de kaart Bisschophoeven van Kasterlee, 1501-1600.

Maitre au Feuillage brodé, Tiptyque de la Vierge a l'Enfant, 1480-1510.

Intensivering en ontginning zorgden mee voor verandering van het landgebruik. Bijgevolg beïnvloedden ze ook de omheining. Waar omheiningen voorheen het vee buiten de private weiden hielden, hielden ze meer en meer het vee binnen de weide. De omheining van akkerland verdween tegen het einde van de zestiende eeuw in diverse regio's. In de Kempen behielden de boeren die wel nog voor lange tijd.

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw kwam het monumentale toegangshek op als afsluiting van privédomijnen. Die pronkpoorten weerspiegelden de rijkdom en status van de eigenaar. De rijke klasse liet deze plaatsen op zijn landgoederen en buitenplaatsen. De vermogende boer deed mee en plaatste eveneens monumentale hekken aan de toegangsweg van zijn hof. Die waren soms even imposant als die bij kastelen. Hekken geheel uit smeedijzer of met natuurstenen pijlers kwamen beperkt voor. De meesten bestonden uit hout. Soms waren er bakstenen pijlers en ijzeren of houten hekwerk-vleugels. De goedkopere gietijzeren serieproducten verdrongen het decoratief smeedwerk vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. In de twintigste eeuw ging de voorkeur uit naar meer functionele en sobere uitwerking.

Ijzer maakte plaats voor industrieel vervaardigd staal of aluminium.

Vanaf de twintigste eeuw en vooral vanaf de tweede helft, verdwenen traditionele houten veken. Zo kon het zijn dat de oude monumentale ijzeren poort aan de boerderij een tweede leven kreeg als weidepoort. De landbouwer kiest vaker voor industrieel geproduceerde metalen hekken. Aldus verdwenen de typische Kempense 'Vekens' uit het landschap.

WAT IS EEN 'VEKEN'?

De benaming veken zorgt voor enige verwarring. Er zijn meerdere termen voor eenzelfde type die daarenboven regionaal verschilden. De woordkeuze evolueerde doorheen de tijd en is bijgevolg voor interpretatie vatbaar. Vandaag is veken een verzamelnaam voor hek, slagboom en horde. Ook in de middeleeuwen was veken een overkoepelende benaming voor diverse typen afsluitingen van openingen of wegen.

DE DRIE VEKENS

Op basis van het historisch onderzoek werden 3 varianten van "een kempens veken" ontworpen. De ontwerpen zijn gebaseerd op historische informatie, maar komen ook tegemoet aan de wensen anno 21ste eeuw. De technische tekeningen kunnen opgevraagd worden bij Regionaal Landschap de Voorkempen via info@rldevoorkempen.be of tel. 03 312 87 11.

I. VEKEN ZONDER TOPDRIEHOEK

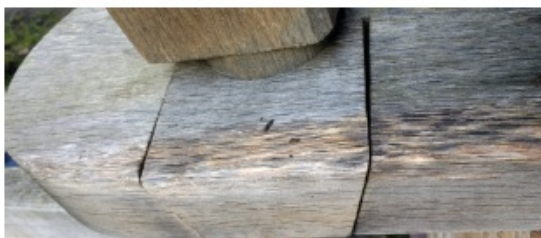
De basis van dit veken is een rechthoek. Een vereiste is om een diagonale schoor te plaatsen om verzakking te voorkomen. Elk hek moet waterpas zijn en overal dezelfde hoogte hebben. Anders zullen de balken niet verticaal staan waardoor de levensduur sterk inkort. Door het hek licht schuin te plaatsen, klapt het door de zwaartekracht automatisch dicht. De houten balk waar het veken aan op hangt, zit minstens een meter diep onder het maaiveld.

2. VEKEN MET TOPDRIEHOEK

Dit type hek draait op een steen door middel van een ijzeren pin die in het hout is aangebracht. Het hekwerk bestaat uit houten planken die met pen-en-gat verbinding met elkaar zijn verbonden. Het hek hangt vast in een houten ring die aan een verticale paal is verbonden. De houten balk waar het veken aan op hangt, zit minstens een meter diep onder het maaiveld.

Door middel van een zwaluwstaartverbinding in de ring kan de poort gemakkelijk verwijderd en vervangen worden.

Detail houten ring.

Zwaluwstaartverbinding

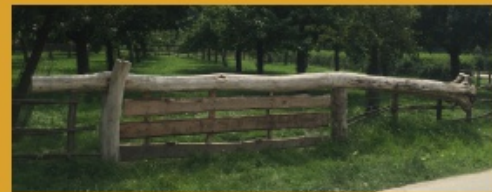
3. VEKEN MET LIGGENDE BOOM

Het veken met liggende boom vindt men vaak bij hoeves, natuurgebieden, parken, weilanden of akkers waar men meer ruimte heeft voor de 4 meter lange draaiopening. De lange bovenbalk, de liggende boom, werd met een dissel gehakt. De schors wordt verwijderd. Men kan kiezen om de balk rond te houden of tot een rechthoekige balk met breed uiteinde te kappen.

Voor een opening van 4 meter breed, start men met een balk van minstens 9 meter. Die extra 5 meter doet dienst als contragewicht zodat het veken gemakkelijk open of toe kan. Afhankelijk van het nodige gewicht worden er 'schijven' van de uiterste kant van het contragewicht afgezaagd (dus vanaf het wortelbegin). Dat is nodig om de correcte balans te krijgen. Een boomstam heeft altijd de neiging om in een bepaalde positie te rollen. Die 'liggende positie' moet eerst gevonden worden alvorens het hek verder te maken. Doet men dit niet, dan zal het hek scheefhangen en niet of moeilijk opendraaien.

EEN ECHE LIGGENDE BOOM!

Je kan ook kiezen voor een echt authentiek karaktervolle poort door gebruik te maken van een boomstam met wortel! U heeft hiervoor natuurlijk wel een stam met wortelbegin nodig. De wortel kan dienst doen als extra contragewicht. Afhankelijk van het nodige gewicht worden delen van de wortels er afgezaagd (vanaf het wortelbegin). De aarde die tussen de wortels zit, wordt verwijderd. Op deze manier voorkomt men dat na verloop van tijd een verschuiving van gewicht plaatsvindt door het uitspoelen van de aarde. En zo de boom uit balans geraakt.

Liggende boom met wortel.

7

HOE BEGIN JE ERAAN?

Stap 1. Men start met het zoeken van de juiste balans van de balk. Dit doet men twee maal. De eerste keer wordt de stam in de ketting gehangen om zo het horizontale balanspunt te vinden waar de balk op de pin zou moeten balanceren. Er wordt echter rekening gehouden met het gewicht van de spint en balken die nog aan de opening moeten bevestigd worden.

Stap 2. De tweede keer is om de middelste balans te vinden. In feite mag de balk niet de neiging hebben om te willen "rollen". Om deze balans te vinden moet er een paar keer geschud worden met de balk wanneer deze in de ketting hangt. Zo voorkomt men in een later stadium te veel wrijving op de pen.

Stap 3. Is de balans goed, dan duidt men de inkepingen aan waar de pen komt én waar gaten voor de kleinere verticale balken van de lattendeur zullen komen.

Stap 4. De pen waarop heel de balk roteert

is samen met de steunpilaar uit 1 stuk hout gemaakt. Belangrijk hierbij is dat de pen van het kernhout is gemaakt omdat dit hout sterker is. De pen is ongeveer 7 cm lang.

Stap 5. De verticale balken van de lattendeur zitten met een pen-en-gatverbinding vast in de liggende boom. Een houten toeg zorgt dat alles op zijn plaats blijft. De kleinere horizontale latten zijn met smeedijzeren nagels vastgemaakt aan de verticale balken. Een pen-en-gatverbinding kan ook hier gebruikt worden zodat het veken zonder ijzerwerk in elkaar steekt. Op de technische tekening wordt een lattendikte van 7 cm aangegeven. Dit is aan te raden als men een weide met zwaar vee wil afsluiten. De lattendikte kan ook beperkt worden tot 4 cm. Dit geeft een rustieker uitzicht en verminderd het gewicht onder de balk.

Soms hangt of ligt er aan de langere zijde van de liggende boom een steen. De steen of stenen verzwaren dit punt en nemen de taak van de bredere wortelstam over. Soms kan het zijn dat de balans na enkele jaren minder goed is.

Deze manier is een gemakkelijke, snelle en goedkope oplossing. De houten balk met draai-
pen waar het veken op pivoteert, zit minstens een meter diep onder het maaiveld. Als "rust-
plek" voor de balk is een gaffelvormige paal, een paal met vork. Dankzij de vork met lange zijde kan het veken niet "doorklappen". Het kortste uiteinde duidt de draairichting aan. In het openluchtmuseum draait het hek naar de toe open. Logischer wijs draait het hek open langs buiten en in die richting dat het vee meteen de juiste richting uitgaat.

In de weide of langs de weg staat, in principe ook eenzelfde paal zodat de liggende boom hierin kan rusten tijdens het openstaan. Zo voorkom je dat de balk snel uit balans geraakt.

UITDAGINGEN BIJ HET MAKEN VAN HET VEKEN LIGGENDE BOOM

Bij het maken van het veken, type liggende boom, zijn er enkele aandachtspunten. Het gebruik van een horizontale boomzaag is hier aan te raden omdat dit het werk vergemakkelijkt. Dit toestel neemt echter veel ruimte in en is duur.

Het gebruik van pen-en-gatverbinding wordt zeer aangemoedigd. Het gebruik van dit systeem op het lattenwerk is echter arbeidsintensief en geeft niet altijd een even stevig resultaat.

Bij het vervoer van dit type veken moet men rekening houden met een totale balk-lengte van 8 meter. Dit kan minder worden als het contragewicht deels afgezaagd wordt en dit losse deel onder het resterende contragewicht-deel bevestigd wordt.

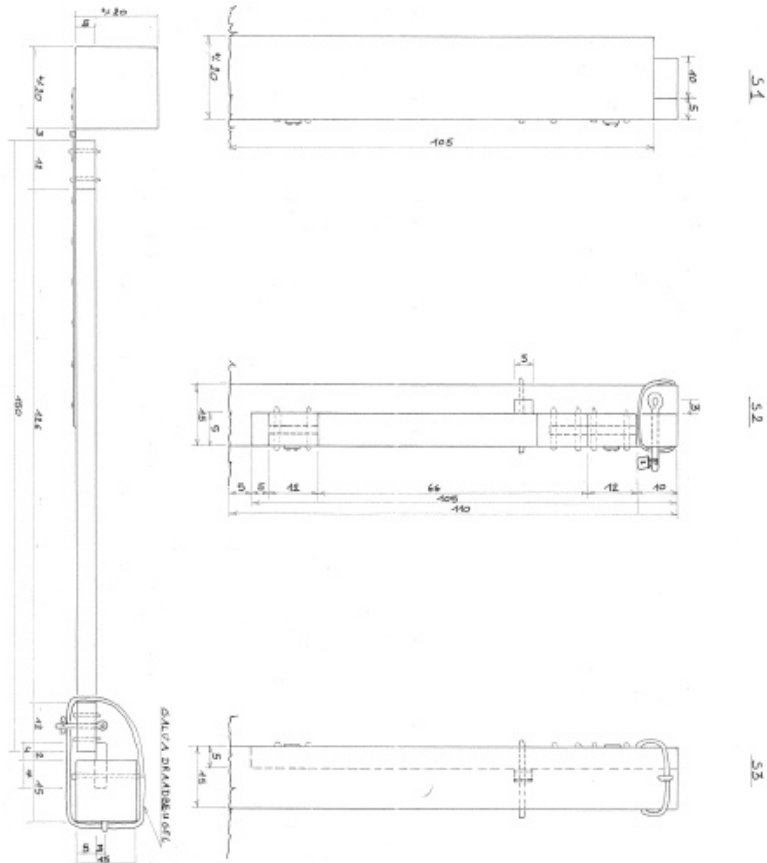
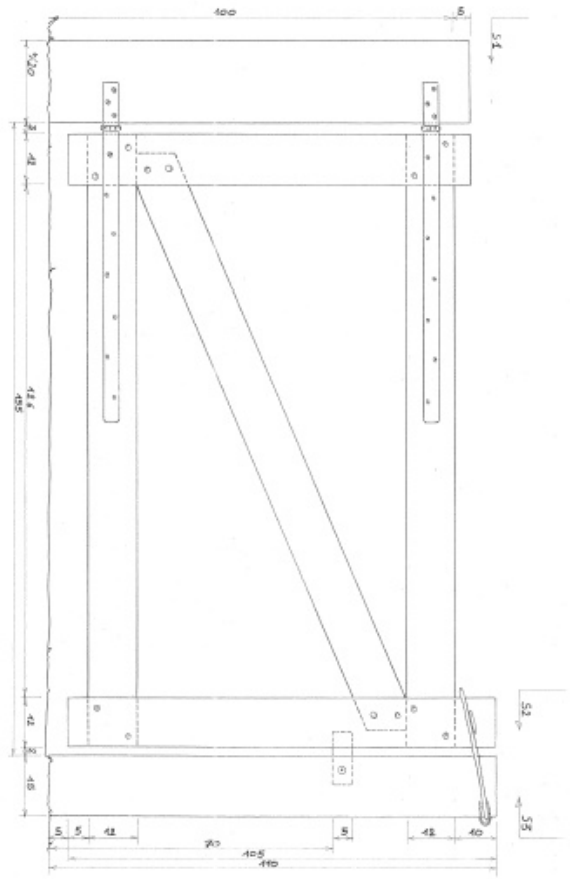
The background of the image is a technical drawing on a grid. It features various geometric shapes, lines, and circles, typical of a mechanical or architectural drawing. There are several small circles scattered across the grid, and some larger shapes that look like parts of a machine or structure. The drawing is rendered in a light, golden-brown color against a darker, solid golden-brown background. The text 'TECHNISCHE TEKENINGEN' is centered over the drawing.

TECHNISCHE TEKENINGEN

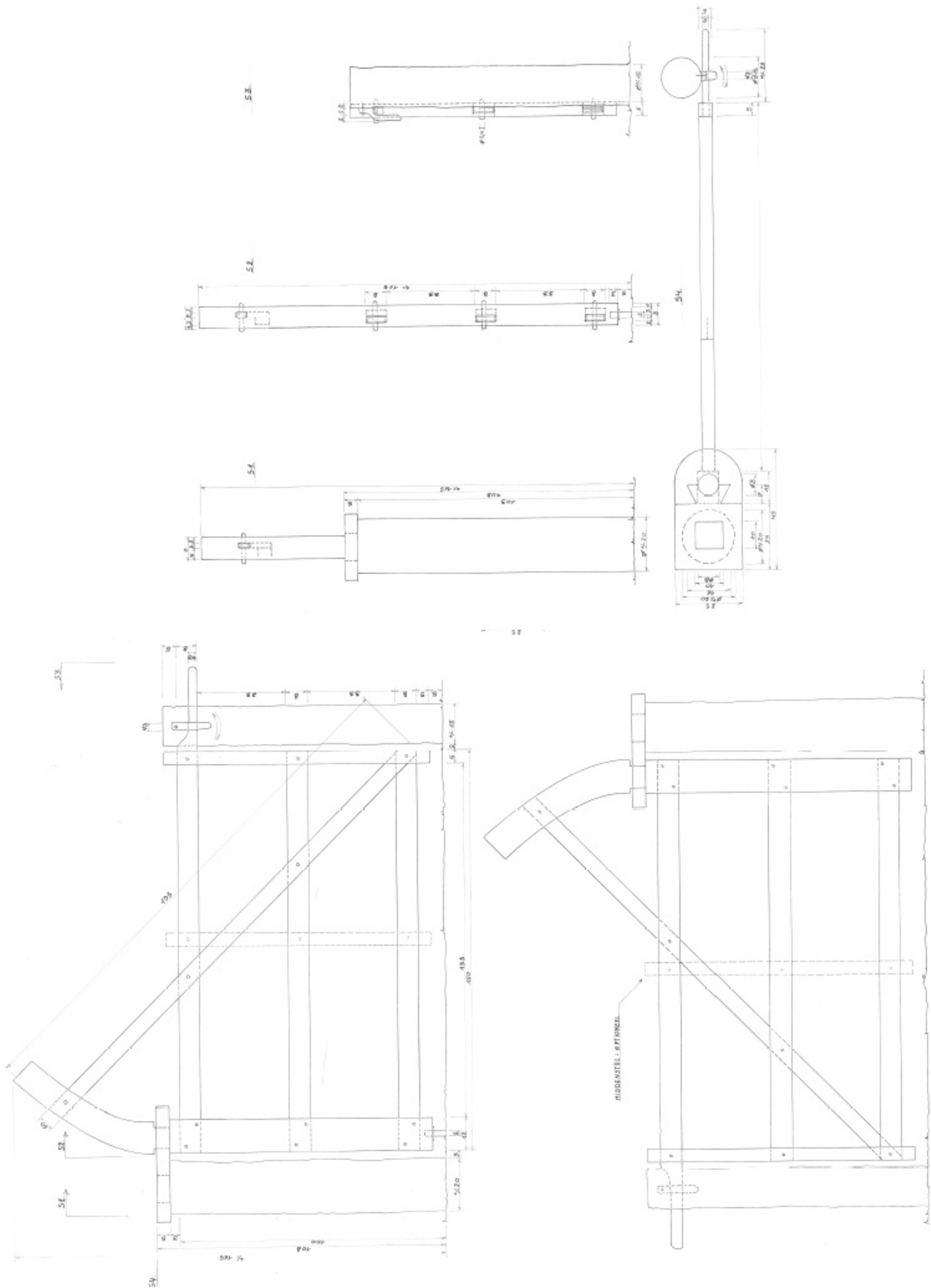
25
Ø40

I. VEKEN ZONDER TOPDRIEHOEK

10

2. VEKEN MET TOPDRIEHOEK

TECHNISCHE WEETJES

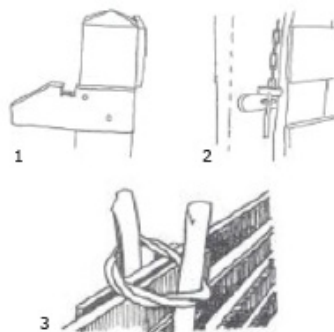
VERBINDINGEN

De oudste manier om planken met elkaar te verbinden was een pen-en-gatverbinding. Twee houten balken worden door middel van een pen-gat met elkaar verbonden. Aan de ene balk wordt een rechthoekige pen gemaakt. In het andere onderdeel wordt een rechthoekig gat gehakt met dezelfde afmetingen. Een houten toognagel houdt het geheel samen. Andere varianten, zoals de zwaluwstaartverbinding, komen ook voor. Vanaf de negentiende eeuw verschenen smeedijzeren nagels in het houten hekwerk. Die werden vervaardigd door de lokale dorpsmid. Deze nagels zijn vaak gebruikt om het lattenwerk vast te zetten.

Om een pen-en-gatverbinding te creëren kan men best beginnen met het gat uit te boren. Dit gat kan men verder vergroten door gebruik te maken van een zaagmachine met smal blad. De afwerking gebeurt best met een hamer en bijtel.

SLUITWERK EN SCHARNIERWERK

De veken bestonden lang volledig uit hout. Er kwam geen ijzer aan te pas. Als scharnieren werden wilgenbanden gebruikt die het veken met de vekenpost (de paal waar het hek rond draait) verbonden. Belangrijk is dat vekens zo weinig mogelijk contact hebben met de grond. Voor het soepel houden van de gewrichten (draaipunten) wordt gebruik gemaakt van reusel of spekvet. Omwille van praktische redenen is het vervaardigen van het veken uitsluitend uit hout, heden ten dagen niet altijd realistisch. Voor het vastzetten van het lattenwerk werd historisch gezien soms ook gebruik gemaakt van smeedijzeren nagels. Het scharnierwerk dient echter wel volledig uit hout voorzien te worden.

1. Houten haak als sluiting.
2. Pin en oog sluiting.
3. Met een wilgenteen of touw.

BRANDMERK

Elk Kempens Veken draagt het authentieke "Kempens Veken" logo. Dit logo wordt in de poort zelf gebrand met een 'pons' of brandmerk. Het logo is tijdloos en verwijst naar zowel het veken met topdriehoek als naar het veken type liggende boom. Het logo wordt bij het veken telkens op de bovenste balk aan de rechterzijde ingebrand. Dit op 5 cm links van de meest rechtse pen- en gat-verbinding.

Het brandmerk kan opgevraagd worden bij Regionaal Landschap de Voorkempen vzw via info@rldevoorkempen.be of 03 312 87 11.

HOUTGEBRUIK

HOUTSOORT

Het Kempens Veken werd van oudsher voornamelijk in eikenhout gebouwd omdat deze houtsoort een lange levensduur van de poort garandeert. Het is daarenboven sterk en hard, maar toch gemakkelijk bewerkbaar. Onder de minst gunstige omstandigheden heeft het hout toch nog een duurzaamheid van 15 tot 25 jaar en in gunstige omstandigheden tot wel 50 jaar. Een goedgeemaakt veken kon bij wijze van spreken heel je leven meegaan. Was er geen eik voorhanden, dan werd een minderwaardige houtsoort gekapt. Dit was bijvoorbeeld es of spar die in de regio voorkwamen. Zowel es als spar groeien veel sneller. De dunnere balken zijn bovendien gemakkelijker hanteerbaar.

Vandaag wordt voornamelijk Eik, Robinia, Tamme kastanje of, in mindere mate, es of spar gebruikt. Allen komen voor in de regio. Voordeel is dat deze bomen langs de onderkant niet veel in breedte uitzetten en toch lang genoeg zijn om een liggende boom van te maken. Robinia, Tamme kastanje en eik zijn zeer duurzaam. Essenhout is minder interessant omdat het hout verstikt.

AUTHENTIEK KEMPENS HOUT

Een authentiek Kempens Veken wordt daarenboven nog eens gemaakt van echt Kempens hout! Probeer via een lokale schrijnwerker aan lokaal hout te geraken. Bovendien zijn er veel particulieren met een stukje bos in de Kempen. Deze boscijgenaren kunnen voor advies over hun bos terecht bij de Bosgroepen. De Bosgroepen zijn organisaties die boscijgenaren ondersteunen bij duurzaam bosbeheer met aandacht voor natuur en maatschappelijke relevantie. De verhoogde betrokkenheid en inzet van boscijgenaren en hun omgeving draagt bij tot een verantwoorde en gedragen toekomst. Het organiseren van (kleinschalige) houtverkoop van Kempens hout behoort tot het takenpakket.

Meer info vind je op
www.bosgroepen.be

FSC-LABEL

Kempense veken worden bij voorkeur gemaakt met FSC-gelabeld hout. Enkel op deze manier kan men garanderen dat het hout afkomstig is uit verantwoord beheerde bossen en/of bijdraagt aan het verantwoorde beheer van onze bossen. Op deze manier toont u als schrijnwerker, verdeler of particulier aan dat u het engagement mee aangaat onze bossen te beschermen en hun toekomst te garanderen. Het gebruik van FSC-label voor houtproducten is aan strenge regels onderworpen. Om ook aan de klant de garantie te geven dat het werkelijk om een FSC product gaat, is een controle doorheen de handelsketen noodzakelijk. Dit gebeurt via de FSC Chain of Custody certificering.

Bent u geïnteresseerd om het FSC-label te behalen voor uw bedrijf? Neem dan zeker een kijkje op www.fsc.be/nl-be/certificering-van-bos-of-bedrijf/chain-of-custody-coc

KEMPENAREN STEUNEN ELKAAR!

Met het plaatsen en/of maken van een Kempens Veken versterk je de streekidentiteit van de Kempen. De Kempen kan u echter ook versterken door de lokale economie te ondersteunen. Als particulier, lokale vereniging, terreinbeheerder of eigenaar kan je bijvoorbeeld de poort bij een verdeler bij u in de buurt kopen. Als verdeler kan u de poorten bij een Kempense schrijnwerker inkopen die dan weer authentiek kempens hout gebruikt. Of je kan er zelf aan beginnen. Op de website van Regionaal Landschap de Voorkempen kan u vanaf 2018 een lijst vinden van kempense schrijnwerkers en verdelers van het 'kempens veken'. Deze zal regelmatig worden bijgewerkt.

Dit project kwam tot stand dankzij een samenwerkingsverband tussen verschillende partners: Regionaal Landschap de Voorkempen vzw, Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete vzw, historisch geograaf Karel Leenders, het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, lokale heemkundige kringen en de erfgoedcellen Kerf en Kempens Karakter.

Dit project kon gerealiseerd worden dankzij financiële steun van het Europees subsidieprogramma voor plattelandsontwikkeling: Liaison entre actions de développement de l'économie rurale, kortweg LEADER: www.leaderprovincieantwerpen.be

EUROPEES LANDBOUWFONDS VOOR PLATTELANDSONTWIKKELING: **EUROPA INVESTEERT IN ZIJN PLATTELAND**